

Yttrande
Dnr Ku2021/02071
Regeringskansliet
Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

Stockholm den 11 februari 2022

Från kris till kraft – Återstart för kulturen (2021:77)

Sammanfattande synpunkter

Svensk biblioteksförning anser att utredningen pekar på två centrala områden som berör bibliotekens möjlighet att leva upp till sina uppdrag och vi välkomnar en fortsatt diskussion om hur de målsättningar som föreslås ska förverkligas.

Svensk biblioteksförning vill särskilt framhålla att:

- Vi välkomnar en utredning för att biblioteksanvändare ska få bättre tillgång till folkbibliotekens e-medier över hela landet. Utredningen behöver dock ta ett bredare grepp och även innefatta befintliga stöd för litteraturförmedling.
- Vi välkomnar en nationell satsning för att digitalisera och tillgängliggöra kulturarvet. Det förutsätter en långsiktig finansiering och en samverkan mellan olika kulturarvsinstitutioner, inte minst bibliotek.

Allmänt

Svensk biblioteksförning vill uttrycka vårt tack för en intressant utredning som pekar på många områden inom kultursektorn vilka kräver åtgärder efter pandemin. I vårt yttrande begränsar vi oss dock till de två områden som tydligast berör biblioteken; e-böcker och digitalisering av kulturarvet.

Utöver vård, skola och omsorg har folkbiblioteken varit en av de få offentliga verksamheter som i stor utsträckning upprätthållit sin verksamhet och varit en del av det offentliga frontlinjen under pandemin. Biblioteksservicen har varierat över landet, mellan kommuner och regioner. Inget folkbibliotek har kunnat upprätthålla en vanlig biblioteksverksamhet, utan samtliga har tagit bort möjligheten att uppehålla sig på biblioteket. Sittplatser har tagits bort, studieplatser har stängts. Det här har främst drabbat dem som saknar platser att gå till eller inte har möjlighet till studiero hemma – det har spätt på ojämlikheten. Möjligheten till hemleverans av böcker och take away-lån har nyttjats av vana biblioteksbesökare.

De digitala klyftorna har också blottats. Många folkbibliotek stängde tillgången till de allmänna datorerna. Flera invånare förlorade därmed möjligheten att göra ärenden på internet, så som bankärenden, asylärenden och socialförsäkringsärenden. Detta spädde på ojämlikheten ännu mer, både inom och mellan kommunerna. Rollen som medborgarkontor är inte sällan självpåtagen av biblioteken, utifrån att de ser ett behov hos besökarna. Detta utvecklas i våra rapporter *Biblioteken och pandemin* och *Biblioteken som medborgarkontor?*

Vi vill framhålla behovet av ett långsiktigt ekonomiskt ansvarstagande för folkbibliotekens ekonomi. Endast om folkbiblioteken får de resurser som behövs kan de vara en kraft för förändring för människor och samhället i sin helhet. I sammanställningen *Folkbibliotekens ekonomiska förutsättningar sedan 2000* tvingas vi tyvärr konstatera att folkbiblioteken halkat efter om man jämför med annan kommunal verksamhet. Exempelvis ligger kostnadsökningen för folkbiblioteken på mindre än hälften av kommunernas totala kostnadsökningar för perioden 2000 till 2019. Detta motsvarar omkring 1,6 miljarder kronor eller en tredjedel av dagens driftkostnader. Under perioden 2015 till 2019 minskade också de totala medieanslagen med över fem procent. Regeringens satsning på *Stärkta bibliotek*, som introducerades 2018, har på sina håll varit nödvändiga för att upprätthålla biblioteksservicen gentemot användarna.

Detta är en nödvändig bakgrund till frågan om folkbibliotekens möjligheter att tillgodose användarnas behov av e-böcker. Den beskrivning som utredningen lämnar är att efterfrågan ökat snabbt, inte minst som en effekt av pandemin, och att e-böcker nu riskerar att tränga ut annan biblioteksverksamhet. Med nuvarande ekonomiska förutsättningar är detta en korrekt bedömning. För att biblioteken ska ha ett fortsatt starkt stöd krävs attraktiva tekniska lösningar med ett brett och allsidigt utbud. Det är en uppenbar risk att den nuvarande utvecklingen riskerar att leda till ett sämre utbud av e-böcker, fler begränsningar avseende antal lån. Men diskussionen måste samtidigt breddas. Frågan om kostnaden för en e-bok kan inte bara reduceras till den summa som går till förlaget, även om den är hög. E-böcker är billigare att hantera än fysiska böcker och det är också lättare att möta variationer i efterfrågan med e-böcker.

Skulle då en "nationell lösning" förbättra för låntagarna eller skulle det vara ett bekvämt sätt för folkbibliotekens huvudmän att slippa en dyr kostnadspost? Det finns goda argument för att samla resurser för teknisk utveckling och på så sätt skapa en attraktiv tjänst för användarna. En nationell lösning skulle också kunna lösa de problem som vissa bibliotek tar upp, nämligen att människor lånar e-böcker i annan kommun än den de bor i. Givet digitaliseringens gränslösa natur är detta en betydligt större utmaning än att fysiska medier färdas över kommungränser.

Å andra sidan riskerar en nationell lösning bli likriktad och oflexibel och inte förmå anpassa sig efter lokala förutsättningar. De folkbibliotek som satsat mer på e-böcker riskerar exempelvis få en försämrad situation för sina användare än vad en enhetlig nationell lösning skulle kunna medföra. Det finns idag också flera goda exempel på utveckling av digitala tjänster som bygger på samarbete mellan befintliga huvudmän, inte på en nationell enhetslösning.

Som utredningen påpekar fanns tankarna på en nationell lösning kring e-böcker med i förslaget till den nationella biblioteksstrategin som lämnades 2019. Svensk biblioteksförning var en av de remissinstanser som bedömde att frågan om e-böcker behövde utredas vidare. Vi ser därför gärna en utredning hur bibliotekens utlån av e-böcker kan förbättras så att tillgången blir god och likvärdig över hela landet. Vi anser dock att e-böcker inte kan behandlas som en isolerad post. Hela stödet för litteratur och litteraturförmedling bör ses över, inte minst mot bakgrund av den snabba digitaliseringen och den starka ställning som strömningstjänsterna för e-medier idag fått på den svenska marknaden. Här måste också upphovspersonernas och förlagens perspektiv vägas in eftersom alla aktörer måste samverka för att skapa en långsiktig lösning. Vår utgångspunkt är att alla folkbibliotek ska ha möjlighet att erbjuda sina användare ett brett och allsidigt utbud, oavsett vilket format användarna föredrar.

Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter enligt regeringens digitaliseringsstrategi. En grundsten i det arbetet måste vara att tillgängliggöra vårt gemensamma kulturarv, inte minst det tryckta. Ett digitaliserat och tillgängligt kulturarv stärker inte bara forskning och innovation utan är även en förutsättning för att bevara vår gemensamma historia för framtida generationer. På detta område finns mycket att göra för att Sverige ska vara ledande i jämförelse med andra länder, men det kräver resurser och en helhetssyn. Ett exempel är värt att nämna. KB och de stora universitetsbiblioteken samarbetar nu för att digitalisera och tillgängliggöra det svenska trycket från 1400-talet och framåt. Med nuvarande takt enligt bibliotekens uppskattningar av nuvarande digitaliseringstakt och mängden svenskt tryck kommer det arbetet ta över 200 år. Vi delar därför helt utredningens bedömning om behovet av en nationell samling kring detta, även om vi har svårt att bedöma hur långt de medel som utredningen föreslår räcker. Vad som är helt klarlagt, vilket utredningen också för fram, är att det definitivt inte kommer medföra några besparingar. En högre ambitionsnivå för digitalisering och tillgängliggörande kommer därför långsiktigt generera stora kostnader. Vi tror att en ökad ambitionsnivå måste ha ett mer långsiktigt perspektiv än att endast omfatta den arbetsmarknadsinsats på ett par år som utredningen föreslår. Vi ser också att det bästa sättet att åstadkomma detta är att bygga på befintligt arbete, prioriteringar och samverkan och skala upp dessa väsentligt.

I detta ärende har Svensk biblioteksförnings generalsekreterare Karin Linder beslutat. Björn Orring har varit föredragande.